

Salafistische vernieuwing

Een consequent selectieve lezing van de geschiedenis

Het woord salafisme is niet meer weg te denken uit het publieke debat in Nederland. Bij velen roept deze stroming binnen de islam angst op. Anderen zijn verbaasd over wat ze beschouwen als de inconsequentie van salafisten. Die lijken nauwgezet en fanatiek de middeleeuwse Koran te willen navolgen, terwijl ze volop gebruikmaken van moderne technologie. In één beeld gevat: gekleed als de profeet Mohammed twittert iemand op de nieuwste smartphone. Joas Wagemakers legt echter uit dat de salafisten hun geloofsregels niet willekeurig toepassen. Ze hanteren een zeer selectieve lezing van de geschiedenis, die ze vervolgens uiterst consequent proberen in te zetten.

Gouden tijdperk

Hedendaagse salafisten zijn soennitische moslims die beweren de vroegste gelovigen – in het Arabisch de *salaf* (voorvaders) genoemd – zo strikt mogelijk en in zo veel mogelijk sferen van het leven na te volgen. Volgens een overlevering van de Profeet zouden de eerste drie generaties de beste moslims zijn, wellicht omdat zij rechtstreeks van hem de islam hebben geleerd. De periode van de salaf – begin 7de eeuw tot ergens in de 8ste of 9de eeuw, afhankelijk van wie je het vraagt – is voor salafisten dan ook een gouden tijdperk, een bron van inspiratie en imitatie: wat de salaf niet deden of zeiden kunnen hedendaagse salafisten ook maar beter vermijden en wat zij wél gedaan of gezegd hebben, is juist goed om nu nog in praktijk te brengen. Daarnaast is er natuurlijk nog een groot grijs gebied van zaken die helemaal niet voorkwamen in de tijd van de salaf en die als gevolg daarvan in principe neutraal zijn.

Voor salafisten is de tijd van de salaf in alle opzichten normgevend en men beweert dan ook het leven voortdurend door de bril van deze periode te bekijken, maar men beseft uiteraard dat de wereld niet hetzelfde is als toen. Welke veranderingen mogen ze accepteren? De geleerden onderscheiden drie verschillende soorten vernieuwingen: ten eerste de als negatief bestempelde *bida* (onaanvaardbare religieuze innovaties, nieuwlichterij), en ten tweede spreken salafisten van *tajdid* (vernieuwing), wat een positieve connotatie heeft; ten derde zijn er wijzigingen die elk apart op hun gevolgen beoordeeld moeten worden.

Nieuwlichterij

De vroegste moslims vertegenwoordigen voor salafisten het ideaal. Veel andere islamitische gelovigen van na de 9de eeuw waren volgens hen minder vroom en zuiver en zouden de islam gecorrumpeerd hebben met hun dwalingen en religieuze vernieuwingen, zoals het incorporeren van filosofische ideeën of het toegeven aan vormen van volksgeloof als het bidden bij

De vroegste moslims vertegenwoordigen voor salafisten het ideaal

graven. Dit wil niet zeggen dat salafisten alle moslims van na de 9de eeuw als slechte gelovigen zien. De Syrische Ibn Taymiyya (1263-1328) geldt bijvoorbeeld wellicht als de belangrijkste geleerde van hedendaagse salafisten. Men vindt hem echter zo goed omdat hij zeer strikt naar het voorbeeld van de salaf zou hebben geleefd.

De normen, praktijken, opvattingen en interpretaties van de voorvaders gelden als een soort meetlat waarlangs alles en iedereen gelegd moet worden. Salafisten komen in de hedendaagse

Straatbeeld in Doha (Qatar), 18 februari 2020. Het gezin combineert nieuwe verworvenheden met traditie: conservatieve dracht voor de volwassenen, een moderne rolstoel, een plastic roze speeltje en sneakers (Shutterstock).

islam, de geschriften van moslimgeleerden, rituele praktijken en gedragsregels behoorlijk veel tegen dat volgens hen niet teruggaat op het voorbeeld van de salaf. Dat bestempelen ze dan ook als afkeurenswaardige nieuwlichterij. Zo moeten populaire praktijken onder moslims het ontgelden, zoals het aanbidden van zogenaamde heiligen (overleden geleerden of vrome gelovigen), het maken van of luisteren naar (islamitische) instrumentele muziek en het beoefenen van meditatieve rituelen. Het feit dat veel moslims zich juist vanuit een religieuze motivatie met deze zaken inlaten, maakt salafisten niet uit. Sterker nog: zelfs expliciete daden van vroomheid, zoals zes keer per dag bidden in plaats van de voorgeschreven vijfmaal, wijzen ze af. Dat deden de salaf immers ook niet.

Positieve vernieuwing

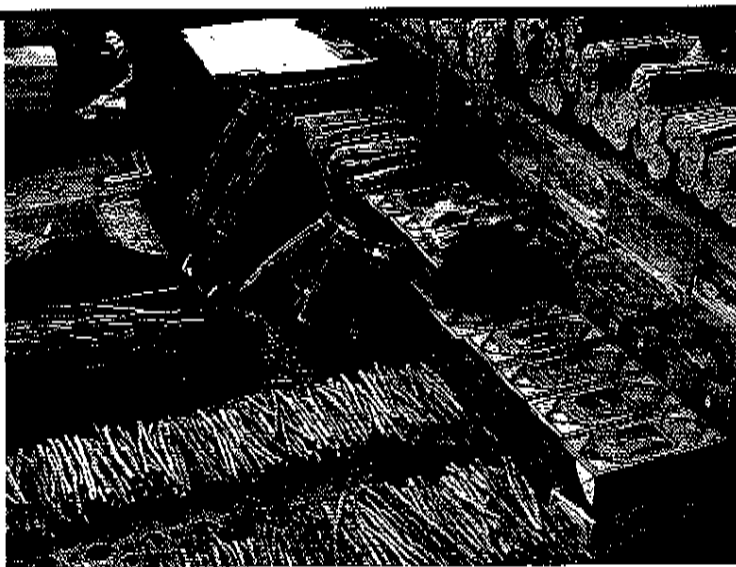
Strikt genomen is de tweede categorie van vernieuwing meer een herontdekken van de 'zuivere' islam, de wens om terug te keren naar de Koran en de overleveringen over het leven van de profeet Mohammed volgens de zienswijze van de salaf, en zo de godsdienst in zijn 'zuiverste' vorm te beleven. De salafisten stoffen

Begroetingen

Salafisten vermijden in het Arabisch vaak hedendaagse termen als 'goedemorgen' en geven er de voorkeur aan religieuze begroetingen te uiten die Mohammed ook al gebruikte. Een bijzondere rol is hierbij weggelegd voor de moslimgroet *al-salam alaykum* (vrede zij met u). Volgens een overlevering zeiden vijandige joden in Medina eens *al-sam alaykum* (vergif zij met u) tegen de Profeet. Hierop instrueerde Mohammed zijn volgelingen om ongelovigen voortaan niet terug te groeten met *wa-alaykum al-salam* (en vrede zij met u), maar simpelweg met *wa-alayk* (en met jou). Hoewel deze manier om vijanden bij de begroeting met gelijke munt terug te betalen geworteld is in een oud en specifiek incident, gebruiken salafisten hem soms nog steeds wanneer zij niet-moslims teruggroeten.

in zekere zin de islamitische theologie, jurisprudentie en leefregels af, herontdekken die voor zichzelf en proberen die zo nauwkeurig mogelijk na te leven. Deze vorm van vernieuwing, *tajdid*, heeft tot gevolg dat geloofsregels worden aangescherpt en vermeende dwaalleren aan de kaak worden gesteld, maar ook in het dagelijks leven ziet men de gevolgen. Zo is van de Profeet bekend dat hij zijn tanden reinigde met een stokje (*siwak*) en bestaan er over-

Salafi poetsen als het even kan hun tanden met een 'mlswak', een geprepareerd stokje. Op de foto's staan er enkele in een glas en liggen ze in een marktkraam in Jeddah (Shutterstock).

leveringen die erop duiden dat diverse salaf een lange baard en korte snor hadden, wat salafi's nu ook doen. Mannen dragen broeken op hoog water – in navolging van de Profeet, die zijn kleding niet over de grond liet slepen – en vrouwen bedekken hun hele lichaam omdat ze geloven dat de vrouwen onder de salaf dat ook deden. Juist omdat deze zaken contrasteren met de gewoonten bij de meeste moslims, zijn het voor salafisten vernieuwingen, ook al gaan ze terug op een ver verleden.

Neutrale vernieuwingen

Anders dan nieuwlichterij (bida) en tajdid valt de derde categorie innovaties eigenlijk buiten de strikt religieuze sfeer. Het gaat vaak om zaken waar de bronnen zich helemaal niet over uitlaten; ze gelden dan ook als neutraal en worden beoordeeld op hun consequenties. Dit heeft desondanks soms veel voeten in de aarde. Zo hebben de telegraaf en de radio in Saudi-Arabië, waar het salafisme sinds de 18de eeuw de dominante leer is, veel weerstand gewekt bij geleerden. Ze beschouwden ze eerst als onislamitische nieuwigheden, maar toen ze eenmaal inzagen dat deze uitvindin-

gen tevens voor de verspreiding van de islam gebruikt konden worden, veranderden ze van mening.

Met andere woorden: de als de salaf geklede man met zijn eigen YouTubekanaal of de gesluierde vrouw op Instagram hebben een voor hen neutrale vorm van vernieuwing gekozen. Salafisten maken volop gebruik van sociale media, moderne (digitale) technologie – denk ook aan microfoons en luidsprekers om de gebedsoproep mee te versterken – en zijn onder moslims misschien wel voorlopers in het gebruik van satellietzenders. Hoewel ze inzien dat deze middelen voor kwade doeleinden gebruikt kunnen worden, kan men ze dus ook inzetten voor missionaire activiteiten, studie of het vormen van een hechtere moslimgemeenschap. Veel salafistische geleerden twitteren er dan ook lustig op los of streamen hun lessen.

Het beeld van een naar podcasts luisterende bebaarde salafist in een hoogwaterbroek lijkt te wringen, maar vanuit salafistisch perspectief is dat slechts schijn. Salafisten lezen de islamitische geschiedenis heel selectief door hun aandacht volledig op de salaf te richten en voeren die lessen consequent door. Zo ontstaat er ruimte voor de technologische nieuwigheden die lijken te botsen met de middeleeuwse inspiratiebronnen, maar dit voor de hedendaagse salafist allerminst doen. Sterker, hij (of zij) voelt zich eigenlijk wel prettig bij veel van de vernieuwingen van onze tijd. Hierdoor passen salafisten, met al hun 'zuivere' praktijken, in zekere zin juist prima in de 21ste eeuw.

Joas Wagemakers is islamoloog en universitair hoofddocent aan de afdeling Filosofie en Religiewetenschappen van de Universiteit Utrecht. Hij is gespecialiseerd in de moderne Islam, in het bijzonder salafisme en islamisme, waarover hij veelvuldig heeft gepubliceerd. Zijn nieuwste boek is *The Muslim Brotherhood in Jordan* (Cambridge University Press, 2020).

De hedendaagse salafi-beweging stamt uit de 20ste eeuw

De strikte navolging van de salaf in diverse sferen van het leven is bijna zo oud als de islam zelf. Toch is de hedendaagse salafi-beweging pas opgekomen in de 20ste eeuw. Ze ontstond vanaf de jaren 1970 door een combinatie van de groeiende ontevredenheid over andere ideologieën als het communisme, het socialisme en het Arabisch nationalisme en de invloed van salafistische ideeën uit Saudi-Arabië. Hoewel de aanhangers ervan hun ideaal allemaal vinden in de periode van de salaf, heeft men zeer diverse ideeën over zaken die minder duidelijk zijn in de bronnen, zoals politiek. Mede als gevolg hiervan is het hedendaagse salafisme verdeeld in zeer apolitieke, activistische en jihadistische aanhangers. Hoewel deze laatste het meest in het nieuws komen, vormen zij slechts een kleine minderheid.

VERDER LEZEN

- **Martijn de Koning e.a.**, *Salafisme. Utopische idealen in een weerbarstige praktijk*, Parthenon, 2014